

УДК 351.745.7:343.537

Фінагєєв Валерій Олександрович –
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх
справ

ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗІ СЛУЖБАМИ БАНКІВСЬКОЇ БЕЗПЕКИ У ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВУ В СФЕРІ КРЕДИТУВАННЯ

Доведено, що політичні й соціально-економічні зміни, котрі відбуваються в Україні, впливають на якісні характеристики злочинності, особливо на такий вид злочину, як шахрайство у сфері кредитування. Розглянуто окремі аспекти взаємодії оперативних підрозділів зі службами банківської безпеки щодо протидії шахрайству під час здійснення кредитних операцій банків в Україні.

Ключові слова: шахрайство; кредитування; банківська діяльність; запобігання.

Питання боротьби зі злочинністю у сфері економіки, зокрема різноманітними шахрайськими діями, стають дедалі актуальнішими. Шахрайство набуває загрозливих масштабів, розвиваючи активно нові форми. Раніше переважало шахрайство з використанням різних предметів (карт, наперстків, грошових ляльок), так зване «вуличне», дрібне шахрайство, що полягало в обмані під час обіцянки доставити річ, за яку отримано аванс, виконати роботи тощо. Злочинці користувалися надмірною довірливістю, азартністю громадян, а матеріальний збиток, завданий цими злочинами, був порівняно невеликим. Нині набуло поширення так зване шахрайство «білих комірців», суб'єктами якого стають переважно керівники та посадові особи банківських і фінансово-кредитних установ. Збитки, яких завдають такі злочини, обчислюються десятками й сотнями

тисяч гривень. З огляду на тенденцію збільшення кількості розкрадань, здійснених за допомогою шахрайства, можна стверджувати, що боротьба із зазначеними злочинами є одним із пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів країни [1, с. 184].

Політичні й соціально-економічні зміни, що відбуваються в нашій країні, впливають на якісні характеристики злочинності, особливо на такий вид злочину, як шахрайство. Нині шахрайство має низку значущих відмінностей від аналогічних злочинів минулих років. Істотно зросли його масштаби, розміри заподіяної шкоди, змінилися способи вчинення та «інструментарій» шахраїв. Поява нових, сучасних видів шахрайства зумовлює необхідність їх цілеспрямованого вивчення, адже чинне законодавство відстає від криміногенних реалій, особливо пов'язаних із використанням сучасних науково-технічних засобів [2, с. 14].

Сучасному шахрайству притаманна підвищена суспільна небезпека, адже воно не лише завдає матеріальної шкоди конкретним особам, а й негативно впливає на політичну, соціально-економічну, правову сфери життєдіяльності суспільства. Одним із видів незаконного посягання на право власності є шахрайство у сфері кредитних операцій. Надання кредитів є однією з основних економічних функцій банків, що здійснюється з метою фінансування інвестиційних і споживчих цілей фізичних та юридичних осіб. Від того, наскільки стабільно банки реалізують свої кредитні функції, залежить економічне становище регіонів, які вони обслуговують, оскільки саме завдяки банківським кредитам засновуються нові підприємства, а отже, збільшується кількість робочих місць, забезпечується їх економічна стабільність. Своєчасність попередження, виявлення та реагування на такі кримінальні правопорушення значною мірою залежить від умілого використання інформації щодо самих фактів шахрайства у сфері банківського кредитування.

Проблемним питанням злочинності у сфері банківської діяльності у своїх дослідженнях приділяли увагу провідні вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких В. Ю. Абрамов, А. І. Долгова, Б. В. Волженкін, Л. Д. Гаухман, С. Е. Каіржанова,

В. Д. Ларічев, О. М. Литвак, С. В. Максимова, А. І. Ольшаний, В. М. Попович, В. П. Ревін, Л. М. Стрельбицька, Г. А. Тосунян, С. С. Чернявський, П. С. Яні тощо.

Метою цієї праці є висвітлення окремих теоретичних і практичних проблем організації взаємодії оперативних підрозділів МВС України зі службами банківської безпеки під час протидії шахрайству у сфері кредитування.

Криміногенна обстановка, наявна в економіці України, не лише перешкоджає нормальному розвитку фінансової системи країни, а й вимагає підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів, пошуку найбільш оптимальних підходів до вирішення проблем, що виникають у процесі виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у кредитно-фінансовій сфері, зокрема шахрайських дій із фінансовими ресурсами [3, с. 279].

Зазначене переконливо доводить, що дослідження проблем запобігання шахрайству у сфері кредитних операцій банків потребує детального розгляду питання взаємодії.

Перш ніж перейти до висвітлення поняття та аналізу змісту взаємодії оперативних підрозділів МВС України з органами досудового розслідування та іншими суб'єктами під час запобігання шахрайству в зазначеній сфері, визначимо зміст поняття «взаємодія». На нашу думку, доцільним є врахування дефініцій цієї категорії, наявних в інших науках.

Так, сучасна філософія визначає взаємодію як поняття, що позначає вплив речей одна на одну з метою відображення взаємозв'язків між різними об'єктами для характеристики форм людського буття, людської діяльності. У тлумачному словнику української мови це поняття визначено так: 1) співдія, співдіяння; 2) взаємозв'язок предметів у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь [4, с. 97].

Взаємодія як філософська категорія – це одна із загальних форм взаємозв'язку явищ, предметів, сутність якої полягає у впливі одного предмета чи явища на інше. Вона визначає існування та структурне формування будь-якої системи, її поєднання з іншими тілами в систему вищого порядку. Таким чином, очевидним є те значення, якого набуває внутрішня

взаємодія підрозділів ОВС. Їхня взаємозалежна діяльність дає змогу уникнути ускладнення криміногенної ситуації на найвищому рівні – загальнодержавному.

У теорії військової справи взаємодію тлумачать як дії, узгоджені за спрямуванням, завданнями та часом дії задля досягнення мети бою. Причому погодженість тут постає як поєднання в єдине ціле процесу планування, ухвалення рішення та здійснення спільних дій [5].

У контексті науки управління взаємодія – це разове або багаторазове (тривале) поєднання сил, засобів і методів податкової міліції, органів внутрішніх справ, СБУ, прокуратури, митного контролю для досягнення завдань швидкого та повного розкриття злочинів, викриття винних і забезпечення правильного застосування закону для того, щоб кожного, хто скоїв злочин, було справедливо притягнуто до відповідальності й покарано [6, с. 159].

Психологія трактує взаємодію як процес безпосереднього чи опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що передбачає їх взаємну зумовленість і зв'язок [7, с. 95–96].

У соціології взаємодію визначено як форму соціальної комунікації чи спілкування не менш як двох осіб чи спільнот, за якої систематично здійснюється вплив ними один на одного, реалізовується соціальна дія кожного з партнерів, досягається взаємне пристосування дій, спільність у розумінні ситуації, смислу дій та певного ступеня солідарності чи узгодження між ними [8].

Серед напрацювань учених у кримінально-правовій сфері існує значна кількість різноманітних підходів до визначення поняття «взаємодія». Водночас вони дещо різняться за своїм змістом. Не вдаючись до розгляду наявних дискусій стосовно цієї дефініції, вважаємо за доцільне розглянути лише ті формулювання, які запропонували науковці для використання у оперативно-розшуковій діяльності, оскільки вони будуть сприяти досягненню мети статті.

На нашу думку, вивчення терміна «взаємодія» в зазначеному контексті варто розпочати ще з радянського періоду – часу становлення оперативно-розшукової діяльності як науки. Так, на думку радянського науковця

В. М. Аتماжитова, взаємодія підрозділів карного розшуку з іншими службами міськрайлінорганів внутрішніх справ під час розкриття злочинів – це заснована на законі й підзаконних нормативних актах узгоджена діяльність процесуального, оперативно-розшукового, адміністративного та організаційно-управлінського характеру із застосуванням найбільш доцільного сполучення притаманних суб'єктам взаємодії сил, засобів і методів, що дає змогу досягти високих результатів у розкритті злочинів і відшкодуванні матеріального збитку [5].

Інший учений цього періоду – О. Г. Лекарь запропонував тлумачити взаємодію оперативних підрозділів ОВС як спільні або узгоджені за часом, місцем і метою дії двох і більше підрозділів (органів) щодо вирішення конкретних завдань боротьби зі злочинністю [9, с. 129].

Також доцільно навести судження окремих вітчизняних учених стосовно визначення у цій сфері поняття «взаємодія». На думку О. М. Бандурки, взаємодія – це комплекс спільних або узгоджених за часом і місцем дій декількох оперативних підрозділів щодо вирішення певних завдань у боротьбі зі злочинністю спільними зусиллями [10, с. 140]. І. П. Козаченко та В. Л. Регульський вважають, що взаємодія – це своєрідна модель комплексного здійснення оперативно-розшукових та інших правоохоронних заходів, які здійснюються з урахуванням відповідних умов оперативної ситуації (обстановки) [9, с. 180–181]. Натомість В. Д. Пчолкін формулює поняття взаємодії як засновану на спільності цілей і завдань, погоджену за часом, місцем і змістом, визначену законодавством діяльність компетентних суб'єктів щодо раціонального застосування наявних сил, засобів і методів для своєчасного виявлення, попередження та розкриття злочинів [9, с. 130].

Таким чином, проаналізувавши зміст наведених науковцями різних галузей дефініцій щодо поняття «взаємодія» та похідних від нього формулювань, ми зробили умовивід, що існування різних точок зору вказують на застосування фахівцями неоднорідних методологічних засад дослідження цієї категорії. Визначивши зміст термінів, якими ми будемо оперувати надалі, варто приділити увагу особливостям і порядку

взаємодії підрозділів внутрішньої безпеки ОВС України з органами досудового розслідування під час протидії зловживанню владою або службовим становищем в ОВС, що існує на цей час з урахуванням чинного кримінального процесуального законодавства.

До системи взаємодії в практичній діяльності з розкриття та розслідування злочинів належать органи прокуратури, внутрішніх справ, СБУ, окремі державні органи України (Національний банк, Міністерство фінансів, Державна митна служба, Фонд державного майна, Державна податкова адміністрація тощо), а також експертні установи (окремі експерти й спеціалісти), громадські формування з охорони громадського порядку [11, с. 387–392].

У межах запобігання шахрайству у сфері кредитування працівники оперативних підрозділів взаємодіють майже з усіма службами та підрозділами ОВС, однак найбільший обсяг узгоджених дій, що є головною характеристикою взаємодії, оперуповноважені здійснюють зі слідчими.

На сучасному етапі одну з найважливіших ролей у стимулюванні відтворювальних процесів в економіці відіграє банківський кредит як головне джерело забезпечення грошовими ресурсами поточної господарської діяльності підприємств незалежно від форми власності та сфери господарювання. Незважаючи на те, що кризові явища в економічній системі практично підірвали фінансову стійкість більшості вітчизняних підприємств, унаслідок чого різко зменшилася кількість надійних фірм-позичальників (на фоні падіння прибутковості банківських операцій), кредитні операції залишаються головним видом активних операцій комерційних банків, у який вкладається переважна більшість залучених банками ресурсів.

Звісно, безпосередня протидія шахрайству у сфері кредитних операцій банків передбачає зосередження зусиль на профілактичних заходах і тісній взаємодії оперативних підрозділів зі службою банківської безпеки.

З метою організації взаємодії варто звернути увагу на такі важливі моменти.

1. Необхідно чітко визначити основні способи вчинення злочинів під час здійснення кредитних операцій, що найчастіше зустрічаються на практиці: надання фальшивих документів недобросовісним позичальником; підробка гарантійних зобов'язань чи надання підробленого балансу; обман банку-гаранта під час страхування кредитів чи надання застави; створення фіктивної фірми (на короткий проміжок часу), яка зникає після отримання кредиту; більш складна схема – створення фіктивних фірм, які шляхом перегонки коштів із рахунку на рахунок імітують успішну діяльність задля отримання кредиту та зникнення в подальшому самих фірм; «підкормка» банку – належне й точне виконання та дотримання умов низки послідовних предметних договорів із поступовим збільшенням суми кредиту, а надалі – зникнення такого розпорядника.

2. Необхідно визначити ключові посади, тобто посадових осіб кредитної установи, які навмисно (з будь-яких мотивів) або через злочинну недбалість можуть сприяти злочинцям в отриманні кредиту. Орієнтовний перелік таких посад: керуючий банком; заступник керуючого банком; начальник кредитного управління; заступник начальника кредитного управління; кредитні інспектори.

3. Після проведення зазначених дій служба безпеки банку здійснює цілеспрямовану діяльність щодо попередження зловживань чи помилок із боку осіб, визначених у переліку та інших працівників банківської установи. У разі неможливості здійснення таких дій визначається порядок звернення по допомогу до правоохоронних органів. Служба безпеки банку скеровує свої дії на виявлення обставини, що свідчать про злочинну діяльність під час кредитних операцій, інформуючи про це правоохоронні органи у встановленому законом порядку. До таких обставин належать: значна кількість позичальників (одержувачів кредиту); великі суми кредитів, що вказуються в кредитній заявці без відповідного забезпечення; фіктивні адреси одержувачів кредиту; однакові адреси для різних одержувачів кредиту; фіктивні фінансові звіти одержувачів позичок;

наявність позичок і банківських рахунків за межами сфер діяльності позичальника; видача позичок за дорученням; участь банку в позичці, виданій іншим банком; невідповідність витрат одержувача кредиту його прибуткам; суттєве порушення процедури виділення кредиту; підроблені документи, надані в обґрунтування кредитного запиту, про гарантії його повернення, про витрату отриманих кредитів; неповернення отриманих кредитних коштів після відповідного судового рішення [12]; комерційне використання отриманих на пільгових умовах кредитних коштів; витрата бюджетних кредитів на інші платежі (наприклад на закордонні відрядження) [13].

З метою забезпечення повернення кредитних коштів і недопущення вчинення злочинних посягань з боку позичальників та працівників банку, здійснюється обмін певною інформацією між зацікавленими в цьому сторонами. Це насамперед відомості про: особу клієнта; його активи (розміри установчого капіталу, співвідношення між власними коштами й тими, що перебувають в управлінні, вкладання коштів у нерухомість тощо); склад засновників, наявність інших фірм, які очолюють засновники цього підприємства (кількість фірм, зареєстрованих за цією адресою, а також адреси цих фірм, їхні рахунки в банках тощо); тип юридичної особи (найменш надійними є товариства з обмеженою відповідальністю); час перебування на ринку та на обслуговуванні в певному банку; проект бізнес-плану (призначення кредитних коштів); забезпечення кредиту (наприклад гарантія, застава) тощо [14]; результати обов'язкового виїзду на об'єкти клієнта, огляд застави; використання відкритих і нетрадиційних джерел фінансування; осіб – працівників фінансово-кредитної установи, які брали участь в оформленні документів на видачу кредиту й тих працівників, які були зацікавлені у видачі цього кредиту; іншу інформацію, що може вказувати на протиправну діяльність під час здійснення банківського кредитування.

Варто звертати увагу не лише на ці відомості, а й на інші обставини щодо проведення банківських операцій клієнтом у минулому. Особливу увагу необхідно приділяти перевірці бізнес-плану, оцінці ринку з позиції його криміналізації.

Для більш чіткого виконання своїх функцій служба безпеки банку співпрацює з контролюючими підрозділами Національного банку України. Згідно із Законом України «Про банки та банківську діяльність», зазначена установа виконує контрольно-наглядові функції щодо діяльності комерційних банків. Із цією метою створено службу банківського контролю, яка через відповідні структурні підрозділи в регіональних управліннях здійснює нагляд за дотриманням суб'єктами банківської діяльності чинного законодавства, економічних нормативів і нормативних актів цього банку.

Завданням служби банківського нагляду є забезпечення фінансової стабільності й безпеки банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів, регулювання банківської діяльності з метою приведення її у відповідність до встановлених норм і законодавчих вимог. Взаємодія під час здійснення перевірок служби банківського нагляду та правоохоронних органів (МВС, СБУ, Генеральної прокуратури) дає змогу виявляти факти шахрайства з фінансовими ресурсами та попереджувати «відмивання» грошей через банківську систему на національному й міжнародному рівнях. Відповідно, така взаємодія уможлиблює виявлення злочинів на стадії підготовки, притягнення винних до кримінальної відповідальності, а також забезпечення захисту інтересів вкладників і кредиторів [15].

Отже, процес взаємодії оперативних підрозділів зі службами банківської безпеки під час протидії шахрайству у сфері кредитних операцій регламентовано законами та підзаконними нормативними актами. Це комплекс заходів щодо ефективного використання наявних сил, засобів і методів оперативно-розшукового й процесуального характеру та процесуального закріплення їх результатів. Ужиття цих заходів суттєво поліпшить взаємодію оперативних підрозділів зі службами банківської безпеки під час протидії зазначеному протиправному явищу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тараненко Ю. О. Окремі види правопорушень у фінансово-кредитній галузі країни / Ю. О. Тараненко, І. Г. Андрущенко, О. П. Дзісяк // Право і Безпека. – 2006. – № 3. – С. 184–186.
2. Булатов А. С. Кримінологічні аспекти шахрайства / А. С. Булатов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. – 2014. – № 5. – Т. 3. – С. 14–18.
3. Мудряк Т. О. Криміналістичні проблеми розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами та шляхи їх вирішення / Т. О. Мудряк // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 1. – С. 279–281.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.
5. Стащак М. В. Особливості взаємодії оперативних підрозділів органів внутрішніх справ України з органами досудового розслідування під час протидії злочинам у сфері економіки [Електронний ресурс] / М. В. Стащак. – Режим доступу: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/4785/%CC>. – Назва з екрана.
6. Білоус В. Т. Координація боротьби з економічною злочинністю : монографія / В. Т. Білоус. – Ірпінь : Акад. держ. податк. служби України, 2002. – 449 с.
7. Юридична психологія : підручник / за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. – Київ : КНТ, 2007. – 359 с.
8. Краткий словарь по социологии / под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина, Э. М. Коржева, Н. Ф. Наумова. – М. : Политиздат, 1988. – 480 с.
9. Оперативне розпізнавання : монографія / В. А. Некрасов, В. Я. Мацюк, Н. Є. Філіпенко та ін. – Київ : КНТ, 2007. – 216 с.

10. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник / О. М. Бандурка. – Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. – Ч. 1. – 336 с.

11. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. – Вид. 2-ге, переробл. і доповн. – Київ : Ін Юре, 2004. – 726 с.

12. Рішення Верховного Суду України // Щорічник. – 1998. – 99 с.

13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / відп. ред. В. Ф. Бойко [та ін.]. – Київ : Юрінком, 1997. – 960 с.

14. Про заставу : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2654-ХП // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 47. – Ст. 642.

15. Особливості профілактики злочинних посягань у сфері банківського кредитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uareferat.com/ukr/details/4415/>. – Назва з екрана.
